

KÖNYVESPOLC

FOLIA COLLECTA. A SÁROSPATAKI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZI GYŰJTEMÉNY KÖNYVSOROZATA

A Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény (Sárospatak), amely egyben múzeum, könyvtár és levéltár, *Folia Collecta – Öszszegyűjtött Lapok* címmel könyvsorozatot indított. A könyvsorozat célja a számvetés, a gyűjtemény gazdagítása, sokszínűségének bemutatása, a szellemi értékek megismertetése. „A *Folia Collecta* könyvsorozat folytatása az elődök gyűjtőmunkájának. Betakarítás. Az eddigi termés számbavétele és egyben megosztása, hogy az itt őrzött és itt születő szellemi javak közkinccsé váljanak és százszoros termést hozzanak.” (Dr. Szabó Irén gyűjteményvezető, sorozatszerkesztő) Elsőként – a jelzete szerint – a könyvsorozat második kötete jelent meg 2014 decemberében. Az eddig megjelent könyvek bemutatásánál az időrendet követjük.

A *Folia Collecta* sorozat első kötete (jelzete: II.) a 2013. október 3–4-én Sárospatakon rendezett *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon* című konferencia anyagát tartalmazza. A művelődéstörténeti konferenciát a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából a Sárospataki Római Katolikus Egyház, a Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma (Sárospatak) közösen szervezték meg.

A kötet szerzői, több új kutatási eredmény ismertetésével, hozzájárulnak Északkelet-Magyarország, ezen belül Sárospatak XVII. századi és a jelenkorának jobb megismeréséhez, megértéséhez. A történelmi események feltárásával adnak változó és sokszínű képet olyan eddig kevésbé is-

mert területekről, mint például az iskolai színjátszás, a jezsuiták küzdelme a magyar provincia megalapítása érdekében, a jezsuiták integráló, szervező tevékenysége Tokaj-Hegyalján, a rend gyógyító és gyógyszerkészítési tevékenysége, társadalmi kapcsolattalrendszerük gyakorlata avagy a hegyaljai szőlőbirtoklás kérdése.

A kötetet dr. Szabó Irén etnográfus-történész, gyűjteményvezető, mint a kötet és sorozat szerkesztőjének és felelős kiadójának előszava vezeti be. A kiadvány első oldalain olvashatjuk Mons. Ternyák Csaba egri érsek előadását, a konferencia üdvözlését. Ezt követi P. Forrai Tamás Gergely SJ provinciális és Kecskés Attila sárospataki plébános, főesperes köszöntője.

A kötetben a következő tizenegy tanulmány található. † R. Várkonyi Ágnes professor emerita (ELTE): *Magyarország a változások idején*; Mihalik Béla Vilmos PhD levéltárigazgató (Jezsuita Levéltár): *Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1649–1699)*; Kónya Péter PhD egyetemi tanár (Eperjesi Egyetem): *Jezsuiták Eperjesen (1673–1773)*; H. Németh István PhD főlevéltáros (MNL): *A kassai rekatolizáció városi polgárságot érintő kérdései*; Gyulai Éva PhD egyetemi docens (Miskolci Egyetem): *A sárospataki jezsuiták és a hegyaljai plébániák a XVII. század második felében*; Kilián István professor emeritus (Miskolci Egyetem): *Jezsuita iskola és színjátszás Sárospatakon*; Kilián István professor emeritus (Miskolci Egyetem): *Az Annuae Litterae adatai a sárospataki jezsuita iskola színjátszásáról*; Dr. Löffler Erzsébet igazgató (Érseki Vagyonkezelő Központ, Könyvtár, Múzeum és Levéltár Eger): *Jezsuita patikák Észak-Magyarországon – a jezsuiták egri gyógyszertára*; Végheő Tamás PhD egyháztörténész (Szent Atanáz Görög-katolikus Hittudományi Főiskola Nyír-

egyháza): *Jezsuiták és görög katolikusok Északkelet-Magyarországon a XVII. század második felében*; Maczák Ibolya PhD kutató (MTA–PPKE) *Északkelet-magyarországi jezsuita irodalom a XVII. század második felében – Jezsuiták Báthory Zsófia környezetében*; Nagy Kornél PhD tudományos munkatárs (MTA): *A jezsuita rendházak Tokaj-hegyaljai szőlőbirtoklása a XVII. század végén*. Minden egyes tanulmány végén irodalomjegyzék, magyar és angol nyelvű összefoglalók találhatók.

A sorozat második kötete az *Éveim – Demeter István önéletírása* című könyv jelzete szerint a sorozat első tagjaként 2015 júniusában jelent meg. A római katolikus pap, költő, író és képzőművész, Demeter István könyve a 100. születésnapjára történt emlékezések befejezésekor került az érdeklődés középpontjába. Demeter István 1914-ben született Jászapáti környékén. Nagyon korán árvaságra jutott, édesapja az orosz fronton halhatott meg, édesanyját négyévesen veszítette el. Három testvérével a nagyszülők pártfogása alá került.

Az elemi iskolát és a gimnázium első négy osztályát Jászapátiban végezte. 1929-től Egerben a papi kisszeminarium tanulója. 1938-ban szentelték pappá. Teológiai tanulmányai ideje alatt verseket és könyvkritikákat írt, amelyek az *Újkor* és a *Vigília* folyóiratokban közölték. Jászapátiról teológus hallgatóként készített szociográfiai tanulmányt, amellyel országos második díjat nyert. Elmétkedéskötete 1944-ben *Föl, a hegyekre!* címmel jelent meg. Papi állomáshelyei: Keresztespüspöki, Mezőkeresztes, Kisvárd, Jászárokszállás, Kunszentmárton, Tiszafüred, Újszentmargita, Heves. 1959-től haláláig (1977) Sajószentpéter plébánosa. 1942–1943-ban táborigazgatóként szolgált Ukrajnában. Papi tevékenysége mellett állomáshelyein irodalmi esteket, zenei és irodalmi műsorokat szerkesztett, misztériumjátékokat rendezett.

Elsősorban költőként és íróként emlegetik. Mint képzőművész kevésbé isme-

retes, annak ellenére, hogy életének utolsó évtizedeit a festőművészetnek szentelte. Autodidaktaként 1961-ben, 47 évesen kezdett el festeni és 16 éven keresztül, korai haláláig, amely 63 éves korában következett be, számtalan képet alkotott. A sa-jószentpéteri parókián egy komoly szellemi műhely alakult ki. A vendégek között találjuk Feledy Gyula, Csohány Kálmán, Kass János és Kondor Béla képzőművészeket, az utóbb említett művésszel együtt festette ki a sa-jószentpéteri templomot. Kondor Béla, korának egyik legnagyobb művésze így vélekedett Demeter István művészetéről: „*Nagyobb tehetség, mint én. Az a baj, hogy pap.*” Más alkalommal: „*Pista bácsi, te művész vagy, én csak mesterember.*” Életrajzából, a közel húsz ezer darabból álló kollekciójából mintegy hatezer (!) darab ismert, ebből a sárospataki egyházi gyűjtemény ötezret őriz. Művei vegyes technikával készültek, nagyságukat tekintve kisebbek és nagyobbak, tulajdonképpen minden keze ügyébe került papírosra rajzolatot.

Első önálló kiállítása 1971-ben volt a Miskolci Galériában. Ezt követően munkáival több városban, településen is bemutatkozott (Eger, Budapest stb.). Miután idős korában összezsugorította képeit, közismert kellemes humorát meg nem hazudtolva, a csomagra a következőt írta: „*vagy muzeológusoknak, vagy az egereknek*”.

Demeter István rendkívüli személyiségként élte meg papi hivatását. Kortársai, lelkületét ismerve, szellemiségének szuggesztív kisugárzását érezve, életében profétának nevezték el. 1968-ban fesztiváldíjas film készült Demeter Istvánról *Elnevezték profétának* címmel. Véleményét sokszor nagyon kritikusan fogalmazta meg. Az 1950-es években a hatóságok pert is indítottak ellene. Egyháza sem kedvelte szókimondó őszinteségét, ezért hiába volt elhivatottsága, rendkívüli tehetsége és kiváló lelkipásztori tevékenysége, mint a modern katolikus értékrend képviselőjét, munkásságát előljárói nem értékelték.

Irodalmi és képzőművészeti tevékenysége mellett érdeklődéssel fordult a különböző tudományágak felé. Behatóan foglalkozott filozófiával, pszichológiával, asztrokarakterológiával és grafológiával. Jártas volt a gyógynövények ismeretében és hasznosításában, ez irányú ismereteit feltehetően idős nagyszüleitől örökölte. A testnek és a léleknek egyaránt gyógyítója volt.

Önéletírása nem könnyű olvasmány, lapozgatva, elmélkedve ajánlott olvasni. A napló tanulmányozása során tömör, sokszor változó téma és hang mellett, vissza-visszatérő gondolatokkal, filozofikus, meditációra hajlamos, érzelmdús, esetenként el-el kalandozó részekkel találkozhatunk. Írásának hangulatát szinte végigkíséri saját belső vívódása. Az önéletírása során felhasználta a korábban *Mozaik* címmel vezetett naplóját is.

A kötethez dr. Ternyák Csaba egri érsek írt köszöntő ajánlást. A könyvsorozathoz előszót Szabó Irén sorozatszerkesztő írt, *Demeter István önéletírásához* címmel pedig Barna Gábor etnográfus, egyetemi tanár készített egy rövid tanulmányt.

Demeter István 1943 végén tisztázta, véglegesítette és írta le életének addigi történetét, a kötetben az életrajza 1942 augusztusával fejeződik be. Kisvárdai szolgálati helyéről 1942 szeptemberében hívják be katonai szolgálatra, a megszállt Ukrajna területére vonul be és ott lesz tábori lelkész.

Az önéletírás 13 fejezetben foglalja össze élete történetét, történéseit születésétől a katonai behívó parancs megérkezéséig.

Az első négy fejezet a gyermekkori élményeket, átélt eseményeket, merengést a múltó idő fölött, tartalmazza. Az ötödik-hatodik fejezetben a középiskolás éveit, a jászapáti kis gimnázium szín jeles bizonyítványát, az 1932/33-as tanévben a Ciszterci Rend Egri Szent Bernát Gimnáziumban 59 érettségiző diák közül hetedmagával „*kitűnően érettt*” diákok ismerhetjük meg, valamint a kalandosnak mondható megérkezését az egri szemináriumba. A hetedik fejezetben

a teológián töltött első éveivel ismerkedhetünk. A nyolcadiktól a tizedik fejezetekben a kápláni évek szépsége, nehézségei, örömei, gondjai jelennek meg. A tizenegyedik fejezetben érkezik első alkalommal Sajószentpéterre, most még káplánként. Az utolsó fejezet a kisvárdai időt mutatja be, amelynek végső sora: „*Tábori lelkész vagyok már, hadinaplómé a szó.*” Számunkra ez már nem egy új fejezet, hanem a könyvsorozatnak egy újabb műve.

Demeter István önéletírása az eredeti tartalommal és terjedelemben jelent meg, fényképekkel és egyéb dokumentumokkal illusztrált. A könyv végén irodalomjegyzék és munkásságának (önálló kötetei, megjelent versei, tárcái, halála után megjelent kötetek, grafikái, egyéni kiállítások, művek közgyűjteményekben, irodalom róla és film) felsorolása, bemutatása található.

A könyvsorozat harmadik kötete, *Éveim – Demeter István önéletírása 2. rész; A tábori lelkész hadinaplója 1942–1943* 2017. május elején jelent meg.

Demeter Istvánt a felszentelését követő öt-éves szolgálata után, mint a kisvárdai egyház hitoktatóját hívták be katonai szolgálatra. A hadinapló első bejegyzése 1942. szeptember 7. Az utolsó 1943. október 21. (a fronton), illetve 27. (már itthon). 1943. október 22-én Egerben szerelt le. A naplóírást leszerelését követően egy rövid ideig még folytatja és végül 1944. január 27. az utolsó bejegyzés.

A tábori lelkészek szolgálata három hónaptól akár több évig is eltarthatott. Demeter István szolgálata átlagosnak tekinthető. Szolgálatukat általában az egészségügyi helyeken, annak körzetében teljesítették. A szentmisék és prédikációk mellett a legnagyobb feladatot a gyakori temetések jelentették. A tábori lelkészek emlékezete szerint a fronton harcoló katonák igényelték a papok szolgálatát. Érthetően, hiszen az állandó életveszélynek kitett emberek egyedül csak Isten segítségével bízhattak.

Apja elvesztését soha nem tudta feldolgozni. Nem akarta elhinni, hogy az első

világháborúban az orosz fronton meghalt. Remélte, hogy Ukrajnában nyomára bukkan, ezért ahol lehetősége volt, apja nyomát kereste. Feladatát képezte a katonák leveleinek ellenőrzése is. Mint egy néprajzos elemzi a levelek nehézkes, olykor furcsa fogalmazásait. 1943. július 4-én a m. kir. honvéd vezérkar főnöke okirati dicsérő elismerésben részesítette.

A könyvhöz Bíró László katonai ordnárius, tábori püspök írt ajánlást. Barna Gábor a hadinapló előtt ismerteti Demeter István életrajzát, bemutatja a tábori lelkészetet és a lelkészeket, Demeter István mindennapi szolgálatát, leszerelését követően helyét a civil életben és a papi szolgálatban. A technikai szerkesztői megjegyzéseket az irodalomjegyzék zárja. Ezt követően Szakály Sándor történész, a MTA doktora rövid tanulmánya olvasható. A könyvében a tábori lelkészi naplót követően versek és képek, Demeter István fotóalbumából történt válogatás található. A könyv végén névmutató és földrajzinév-mutató, valamint a *Demeter István tábori lelkész szolgálati tevékenységének színterei a keleti fronton* című térképek segítik eligazodni az olvasót.

Várhelyi Gyula

GONDOLATOK KUNKOVÁCS LÁSZLÓ ÚJ KÖNYVÉRŐL

Egy ültő helyben mikor olvastunk végig egy könyvet? Ki gondolná, hogy a *Világjelek* című csodaszép, testes kötet nem engedi letenni magát, teljes belemerüléssel, belefedkezéssel ajándékoz meg. Ebbe nem lehet csak úgy itt-ott belelapozni – magával ragad.

Alkotója Endrődről (ma: Gyomaendrőd) indult. Tanulmányai közben és után „szakadatlan falujárásba”, majd országról országra járásba kezdett Kelet- és Délkelet-Európától Ázsia messzi tájaiig, sok nép,

köztük rokon és rokon lelkű népek felkeresésével. Az Ural–Tien-San–Altaj–Jakutföld hatalmas térségben tizennyolc nép körében folytatta kutató-felfedező-fotóművészi-etnográfusi, leletmentő munkásságát. A kör a világmindenség jele – az ő kutatókörei is egyre nagyobb íveket írtak le. Tizenkét expedícióján az ősgondolkodás máig élő, megmaradt lenyomatait lefényképezve, több tudományterület számára talált és örökített meg kincseket.

Ázsiában egy évtizeden át kereste fel a mi civilizációnktól „kevésbé háborgatott népek-nél”, a kazakoknál, baskíroknál kirgizeknél, altajiaknál, hakaszoknál, tuvaiaknál, jakutoknál, mongoloknál az ember kőbe vésett, és emlékezetben, élőszóban megőrzött jeleit, évezredes üzeneteit. Megörökítette a sziklavéseteket, amelyek az eredet- és mítoszvilághoz is kapcsolódnak, a legrégebbi időktől a bronzkoron át a népvándorlás koráig vezetik vissza a történelmet, régészt, etnográfust. Nagyon sokat ad a világnak, ha kis lélekszámú, de nagy műveltségű népeket keres fel a kutató. Tudunk valamit is például itt Európában a hakaszokról?

Nézzük meg a *Napszimbólum egy idős hakasz asszony kezén* című képet! Lapozzuk fel az ábrákkal, jelekkel telerótt sztelé képét, mellette *Az altaji pusztákban remeteként élő telengit asszony* szembenéző, szálegyenes tartású, egész alakos fotóját. Elgondolkodhatunk (etnográfusként beleborzongok magam is), a világ bármelyik táján mi minden nincs még felgyűjtve, feltárva a hagyományos kultúrák megőrzőitől, élő képviselőitől! A világ lenne kevesebb, ha ez a kép nem készült volna el, ha nem vehetnénk kézbe ezt a fotóalbumnál sokkal többet jelentő könyvet. De szerencsénkre Kunkovács elment több tízezer kilométer messzeségbe, megismerte ezt az asszonyt. Kutatótársával beszélt vele, elkészítette a fotót – és letette a világ asztalára.

Elmerülhetünk a kővésetek, petroglifák világában. A sziklarajzok sok mindent sűrítenek magukba, és nagy idők üzeneteit kül-

dik felénk, ha van, aki olvassa és megörökíti őket. Szerencsénkre ismét – van! *Világjelek*. Telitalálat a cím is. *Kossuth-díjas* fotóművész, néprajzkutatónk hetedik könyve: fotóalbum, régészeti és néprajzi szakmunka, kutatástörténeti beszámoló, látvány és olvasmány három nyelven – mindez egyszerre és egységben.

A szerző munkásságát épp e hármasság – fotóművész, etnográfus, író – avatja kivételessé. Korunkban, amikor szűkebb szakmai területünk eredményeinek követése sem könnyű, rendkívülinek tekinthető ez a teljességigény. Azon ritka esetekben, amikor az alkotó több tudomány érintkezési mezsgyéjén áll – létrejöhet olyan mű, amely átlépi a szaktudományok merev határait, és a megszokottnál nagyobb léptékben képes megragadni a világot.

Nem vagyunk hozzászokva az alkotóhoz hasonló léptékben látni és gondolkodni. Ily módon a *Világjeleket* sajátos olvasókönyv-tanulmányunknak is tekinthetjük, mert túllép szokásos nézőpontjainkon. Mindezt igényesen, elmélyülten teszi, nem engedve a mai, legtöbbször csak látványos hatásra irányuló világdívatnak és közgondolkodásnak. Segítség a szerző eleven, az élelőszót szépirodalmi igénnyel megszólaltató kérdező, mesélő, tűnődő, áradó írói stílusa. Nagy kérdéseket taglal, ugyanakkor a könyv szövege sodró, érdekes azáltal is, hogy beavat a felfedezés-kutatás folyamatába, egész történetébe. A szerző a szó legnemesebb értelmében elmeséli, hogyan jutott el az adott népcsoporthoz, hogyan találta meg a legősibb tudást hordozó embereket, akik kultúrájuk hiteles képviselőiként igazi kapcsolatba kerültek vele. Autentikus kultúra – autentikus emberi jelenléttel.

Bizonyítékot kapunk arra is, hogy írott és írott kultúra előtti kincsek egyenrangúak lehetnek. Megkerülhetetlen annak a konstataciója, hogy az ősi fennmaradt folklórkincsek az írott kultúra tejtestvérei. Arany János 200 éves évfordulóján irodalmárok és folkloristák tanúsítják, ahogy az

Arany-balladák a világköltészet csúcsai, úgy a klasszikus népballadák is ide sorolhatók. A könyvtárak mélye nem egyedüli helye a szellemi értékeknek! A könyvtudás és írás előtti tudás kiegészítik egymást. A folklóralkotások teszik teljessé kultúraképünket.

A fejezetcímek igen beszédesek. Például *Meglepetések az Altaj hegységben, Régészeti paradicsom Dél-Szibériában, A Szaján hegység sziklafalain, Szarvasos kövek*. A térképek is segítik az olvasót az ismeretlen helyekkel való találkozásban.

A képek legtöbbször sziklavéseteket látnak. Állatok, emberek, rituális cselekvések, égitestek, a napi élet tárgyai, eseményei szerepelnek gyakran rajtuk. A petroglifákat készítői, olvasói egyaránt *képrásnak* tekintik. Oroszul *piszanyica* (piszaty: 'irni'), a kisebb nyelveken is *írás* a nevük. Írások – az írás előtti évszázadokból, évezredekben. Ugyanakkor vannak, léteznek XX. századi kővésetek is, Kunkovác László ezeket is fényképezi.

A sziklavésetek megfejtése nem egyszerű. Sok véset visszavezet az eredetmitószokig. E kapcsolatok feltárása – a képek által is – rendkívül izgalmas.

Nagyon rokonszenves a szerző alapállása az értelmezésben. Nagy körültekintéssel tesz megállapításokat a jelekről, és nem tartja magát mindentudónak. Gondolati közelítést ad, bevon minket tűnődéseibe. Szavai, töprengései inspirációt adnak a jövő kutatóinak.

Belefeledkezve a képekbe, nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy Kunkovác László műve mégis több, mint tudományos tényfeltárás, és több, mint egy művészi album. Komplexitásában látom magával ragadó erejét.

Hogy is lehetne válogatni egy megkomponált, remekbe szerkesztett könyv fotóiból? Kitérőlhetsz az emlékezetünkből *A sugaras fejű szellemlény* visszatérő motívuma, az *Altaji regös* nem feledhető arca, kazakisztáni, hakaszföldi petroglifák; az ősi és még 1998-ban is élő áldozóhely, a *Nagy*

Szalbik kurgán, a Bojár-sziklák, az „Etetett” sziklahasadék. A rítusokat megörökítő, a napi életet „leíró” kőfaragások sokat mondanak kutatónak és érdeklődő olvasónak egyaránt. Például hun típusú füles üstben főznek az egyik kőrajzon, a mellette lévõn pedig a megfutamodást színlelõ és hótalpon (!) hátrafelé nyilazó õsi harcmodor páratlan bizonyítékát látjuk. Eleink „telehintik” a sziklákat létük, életük, világlátásuk üzeneteivel. „Az íjával szarvast üldözõ lovas mint-ha a mi csodaszarvas regénk illusztrációja lenne.” Mindenek között a legelső: Tangali sziklafalán ott van a „Világmindenség-ábra: kör, s a közepén a szálkereszt. A világ négy égtájai, de akár egy emberalak kitárt karokkal. A kerek világ, és ahogy beléje illeszkedünk.” Sorolhatnánk az életfaábrázolások, a sámánszertartások véseteinek fotóit. A Napba iramló szarvasok Mõrõn vidékérõl (Mongólia) képsora torkunkra forrasztja a szõt, mert helyettünk Arany János Buda halála VI. éneke szólhat csak méltóan.

A *Világjelek* címû utolsó fejezet a könyv megkoronázása. Régtõl egyetemen kellett volna tanítania a szerzõnek az összehasonlító néprajzot... A szimbólumok bevésoedtek a kõbe, de fába is, az életfa ott van az Endrõdön gyûjtött mángorlón, a világjeleket rárótták az ácsolt kelengyelárára, megjelennek a felvidéki lakodalmi menyasszonykalácson. Az õsgondolkodás, a népi kultúra egységben látja a világot, a térbeli-idõbeli rétegek folyamatosan egymásra írják magukat. A népmûvészet több, mint a díszitõmûvészet. Jelûzenet mának, holnapnak, utódoknak, világképet közvetít a késõbbi idõk embereinek is – ezt megértve közelebb jutunk önmagunkhoz.

Mûvész, felfedezõ a szerzõ, és jó a tolla is. Tudós (pl. a régészno) és nem tudós (a pásztorfiú) segítették munkáját. „Több jelenet (sziklarajz) megfejtésén évek óta morfondírozom”: abszolút kutatói hozzáállás, példaértékû néprajzos és történész palántáknak egyaránt.

A hetes számnak nagy jelentõsége van, a szerzõ szülei hetedik gyermekeként született, a *Világjelek* a hetedik könyve. Az õsgondolkodás máig ható világegész-látásának nyomait keresve e könyv, szerintem, Kunkovács eddigi pályájának betetõzése. Az utóbbi évtizedekbõl nem tudunk hasonló léptékû, átfogó alkotásról.

A háromnyelvû (magyar, angol, orosz) kötet Németh János könyvtervezõ varázslatos munkája; angol fordítás: dr. Liptai Sára, orosz: Avar Ludmilla, a kötet rezüméjét Avar Ákos fordította mongolra, Mészáros Csaba jakutra, Somfai Kara Dávid pedig baskír, kazak, kirgiz, altaji, hakasz és tuvai nyelvre.

(Kunkovács László: *Világjelek*. Magyar Fotómûvészek Szövetsége, Budapest, 2016. 228 oldal)

Kissné Kovács Adrienne

KÓKA ROZÁLIA ÚJ MESEKÖNYVE

A 940 esztendeje megkoronázott és 825 esztendeje szentté avatott László királyunk ugyancsak otthonos a Gyimes völgyében, ismeri õt szinte minden itt élõ csángómagyar. 'Szög' nevû lova – talán *szõgsárga* lehetett a színe? – patkójának kõbe merevedett nyoma, s a ló nyomán elkeresztelt vizek – *Szépvíz*, *Szeret* – neve emlékeztet a szent király viselt dolgaira. Ismeretes kővé vált pénzeinek, betegségét gyógyító füvének, a nevét hordozó virágoskertnek is az emléke, s hol máshol találkozhattak volna a somlyói búcsúba igyekvõ moldvai csángók a csíki székelyekkel, mint a pogányhavasi Szent László-kápolnánál? Amit – ezt minden gyerek tudja Gyimesben – maga Szent László király alapított, amikor a történelem elõtti idõkben, a mondák világában erre járva – lova lába és az õ szentséges feneke – nyomot hagyott a hegyen az akkor még lágy kõben. Bár az is igaz – miként Magyar Zoltán barátomnak 1997 nyarán a Ciherekpatakában megsûgta egy idõs csángó asszony –, hogy

László királyunk „*mostanában nem járt erre*”.

Vagy talán mégis...? Hiszen ez év májusában Kóka Rozália mesemondó és Nagyalaci Hajni, a Dani Gergely Általános Iskola igazgatója és tanárai által már sokadszorra megszerzett gyimesi mesemondó vetélkedőnek Szent László volt a fő témája. Az egész gyimesi térségből összegyűlt több mint másfélszáz gyermek egy része Szent László királyunkról szóló mesével vett részt a vetélkedőn, de az ennél számosabb hallgatóság is „naprakészen” felújíthatta a szent királyra vonatkozó ismereteit. Különösen a szereplő gyermekek, akik kézhez kapták Kóka Rozália új, Szent Lászlóról szóló Gyimes-völgyi meséket, mondákat, legendákat tartalmazó könyvét.

Meg is érdemlik a gyimesiek, és megérdemli a nagy király emléke is. Hiszen – bár Szent István vétette fel a magyarsággal a kereszténységet –, Szent László volt az, aki a hitet megerősítette bennünk, és a pogány kunok, besenyők – vagy miként a nép emlékezetében él: a tatárok – támadásaitól megvédte országunkat. Emlékét az egész Kárpát-medencében őrzik az ő korában épült templomok, és azok falára festett freskóképek, amelyek ábrázolják, amint a kun vitéz elrabolja a magyar királylányt, de László utána vágat, megküzd vele és legyőzi. Ezeken a falképeken a jó és a rossz küzdelmét láthatjuk, ahol természetesen László képviseli a jót, a fényt, a világosságot, a kereszténységet. A nevét viselő templomok az egész Kárpát-medencében megtalálhatók, szám szerint csaknem ötvenet ismerünk, de Erdélyben van a legtöbb, hiszen László apja, I. Béla halála után, ide vonult vissza, s mint királyfi, elsősorban itt harcolt a keletről fenyegető pogányok ellen. Gyimesben ugyan Szent László idejében még nem telepedtek meg az emberek, hatalmas őserdők zúgtak itt a szélben, s csak alig háromszáz esztendeje kezdett bujdosó székelekkel benépesülni a Tatros völgye. Akik magukkal hozták a Szent Lászlóról szóló

meséket, mondákat, legendákat, Felcsíkból, meg ahonnan még jöttek. Évszázadokon át őrizték ezeket, apáról fiúra, anyáról leányára, nagyanyától unokákra, dédunokákra adták, amíg aztán az utóbbi évtizedekben néprajzkutatók, folkloristák összegyűjtötték, magnetofonra vették, könyvekbe írták a gyimesi szájhagyományban élő történelmi emlékeket.

Ezekből szedte össze, dolgozta fel a legr szebbeket Kóka Rozália ebben a könyvben. Nem kívülálló kézzel nyúlt hozzájuk, hiszen ő maga is székely: édesapja Bukovinából való, ugyanaz a történelmi tragédia űzte őseiket Moldvába, onnan Bukovinába, majd vissza Belső-Magyarországra, ami valamikor a gyimesi csángókat kihajtotta Csíkból a Gyimesekbe. Példamutató, ahogy az általuk őrzött és tőlük összegyűjtött folklóralkotásokat most gyermekeiken keresztül igyekeznek visszajutatni műveltségük gazdagítására, identitásuk erősítésére, amire olyan nagy szükségük van, mint egy falat kenyérre.

Megtudjuk ezekből a mesés történetekből, hogy mit művelt – művelhetett – Szent László Gyimesben a Bagolykőn, mit beszélgetett a lovával, hogyan igazította az anyaszentegyházzal a húshagyat időpontját, s miként segítette még halála után is – szobor képében –, amikor a csíki székelyek Moldvában „*verekedtek valami más nemzetvel*”.

De nemcsak Szent Lászlóról szóló mondák vannak ebben a könyvben, hanem más természetűek is, de mindcsak Gyimesből valók. Olyanokat is találunk köztük, amik még Szent Lászlónál is régebbi időkről szólnak, s ha megtörténtek, annak már bizony, csaknem kétezer esztendeje. Akkortól valók, amikor Krisztus urunk ezen a földön járt, mégpedig Szent Péter társaságában, aki ha utóbb szent is lett, azért a nép képzeletében Jézus Krisztushoz képest gyakran tökéletlenkedett. Mindig a saját feje után ment volna, s nem hallgatott Krisztusra, amíg – tanulságos módon – egyszer-egyszer pórul nem járt.

SZERETETTEL PARASZT ŐSEINK EMLÉKÉRE

Sokszor elgondolkozom azon, hogy vajon igazak-e ezek a mesék? Hiszen milyen régen történtek, s mennyi ember adta azóta szájról szájra, ki tudja mennyit vettek el belőle, toldottak hozzá... Bizony, lehet, hogy nem is úgy történtek, ahogy elmesélik, ahogy leírták. De mindegyik igazságot hordoz, mindegyik igazságot mond. És ez az igazság mindig győzedelmeskedik a gonoszság, a hamisság, vagy legalábbis a gyalogság fölött. Kedvencem az a történet, amikor Jézus Krisztus és Szent Péter találnak egy lópatkót az úton. – Vedd föl Péter – mondja az Úr –, jó lesz valamire! De Péter bizony lusta volt lehajolni érte, Jézus azonban fölvette. Egy kovácsnál eladta, az árából cseresznyét vett, s mentében potyogtatta az útra. Péter pedig szedegette s eszegette szorgalmasan. Végül megkérdezte Krisztus urunk: – Péter fiam, hányszor hajoltál le a cseresznyéért? – Nem tudom uram, de sokszor. – Látod-e? Én csak egyszer hajoltam le a patkóért, s az áráért vettem a cseresznyét. Azóta mondják, hogy a rest többet fárad, a fősvény többet költ!

Lelki szememmel látom, amint a gyimesi csángó nagyanyók ebből az emlékeztetőket frissítő könyvből olvasgatnak majd unokáiknak, vagy az unokák olvasnak föl – lehet írástudatlan – nagyanyójuknak, esetleg a nagyobb testvér a kisebbeknek. S a könyvet díszítő szép illusztrációk (Főcze Alpár munkái) is azt a célt szolgálják, hogy a gyimesiek már gyermekkorukban megszeressék, s ne feledjék népük hagyományos kultúráját. Ezekről a meséktől ugyanis jobban nemesedik a lelkük, mint ha a televízió előtt ülnek. Krisztus urunk, Szent László történetei, s a többi monda és legenda gyermekeink és a magunk javára szolgál. Erre pedig igen nagy szükségünk van, nemcsak Gyimesben, de az egész Kárpát-medencében, s szerte a nagyvilágban is.

(Kóka Rozália: Szent László Gyimesben. Gyimes-völgyi mesék, mondák, legendák. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2017. 169 oldal)

Halász Péter

Gyoma városa a 2017. esztendőben kettős évfordulót ült: első írásos említésének 685., újratelepítésének pedig a kerek 300. évfordulóját. Ez alkalomból bocsátotta útjára a város Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről elnevezett Alapítványa a *Gyoma múltjáról, jelenidőben* című impozáns kötetet. Szerzője, Cs. Szabó István néprajzkutató maga is Gyomán látta meg a napvilágot 1938-ban. Édesapja törzsökös gyomai református gyzdacsaládból származó állatorvos, édesanyja polgári iskolát végzett „főhivatású” édesanya volt. A középiskola elvégzése után, – mint osztályidegen – nem gondolhatott továbbtanulásra. Felsőfokú tanulmányait család és munka mellett, felnőtt fejjel folytatta. 1977-ben Szarvason üzemmérnöki, 1992-ben a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen néprajzi diplomát kapott. Két házasságából négy gyermeke született. A mezőgazdaságban és a közigazgatásban végzett munkák után 1985-től nyugdíjazásáig a békéscsabai Gabonamúzeum vezetőjeként tevékenykedett. Ismeretterjesztő írásai a megyei napilapok, folyóiratok mellett a gyomaendrődi *Városunkban*, valamint a *Gyomaendrődi Híradóban*, és az újkígyósi Ipolyi Arnold Népfőiskola gondozásában kiadott *Keresztény Nap* című időszakos kiadványban jelentek meg, tudományos igényű munkáit leginkább *A Békés Megyei Múzeumok Közleményeiben* adta közre. A most ismertetett kötet előtt három önálló könyve jelent meg: az első 1992-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetem Folklor és Etnográfia sorozatában *Sertéstartás a békési Sárréten és peremvidékén* címmel, Ujváry Zoltán szerkesztésében. Ezt a Tevan Kiadó által jegyzett, *A békéscsabai református egyház története* követte 1994-ben, a harmadik pedig hosszas gyűjtési időszak összegzéseként *Református temetők, temetés, sírjelek a Körösök és a Berettyó vidékén* címmel a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum

Chronica Bekesiensis sorozatának 2. kötetként 2008-ban.

Cs. Szabó István és két szerzőtársa, Babos László és Gubucz József az általános felől haladnak az általuk szülőföldként tisztelt és szeretett település, Gyoma felé. Az első fejezetek népük helyét és szerepét, majd Békés megye történetét vázolják föl, ezután a helytörténeti munkák esetében szokott kronologikus sorrendben, a kezdetektől a török hódoltság végéig, majd az újratelepítéssel kapcsolatos küzdelmekről olvashatunk. Ezt a vallási, felekezeti élet és tagozódás és az oktatás ügyének bemutatása követi, majd a gyomai kirajzások és a település demográfiai helyzetének forrásadatak alapos elemzésén nyugvó összegzése következik. Természetes, hogy jelentős terjedelmet követel magának a város XX. századi történetének egyik legmeghatározóbb eseménye a szomszédos – ám jelentős gazdasági, kulturális, vallási és néprajzi különbséget mutató – Endrőddel 1982. január 1-jén történt, Gyomaendrőd néven megvalósult közigazgatási egyesítés. Az „új” település kezdetben nagyközségi státust kapott, majd a Magyar Népköztársaság Ellenőri Tanácsa 16/1989 sz. határozatával 1989. március 1-jén városi rangra emelte. A kötet anyagát gondosan válogatott kép- és térképanyag teszi teljessé.

Végezetül, ismét végiglapozva az impozáns kötetet, tegyük fel a kérdést: melyek is a helytörténet, azon belül Gyoma múltjával foglalkozó kötet sajátos vonásai? Mindenekelőtt az, hogy speciálisan az adott közösség értékeihez, küzdelmeihez, életéhez kapcsolódik, helyi szóbeli hagyományok, a helyi tárgyi és írott források alapján tárulkozik fel, s kevesen ismerik mélyebben, részletesebben, mint a kötet szerzői. A helytörténeten keresztül jobban érzékelhetők, közelebb hozhatók a nagyobb, tágabb történelmi folyamatok, jelenségek, összefüggések. A helytörténet elemei, tényezői, emlékei mindig körülöttünk vannak, szembetűnnek, jelen vannak a környezetünkben. A *Gyoma múltjáról, jelenidőben* című kötetben ott rejtőzik egyfajta, a közösséget összekötő erő is, hiszen azt minden gyomai ember saját sorsa részének tekintheti. A globalizáció időszakában kapaszkodót jelent az itt élő emberek számára, mert szűkebb szülőföldünk viselt dolgai, őseink létért vívott küzdelmei, s ezeken keresztül a hely szelleme valami olyan dolog, ami csak a miénk ezen a földön!

(Cs. Szabó István: Gyoma múltjáról, jelenidőben. Bethlen Gábor Alapítvány. Gyomaendrőd, 2017. 208 oldal)

Harangozó Imre

